

Izvorni znanstveni članak

Primljeno u uredništvo: 17. ožujka 2011.

Prihvaćeno za tisak: 1. svibnja 2011.

UDK: 327(560)“19/20“

TURSKI NEOOTOMANIZAM KAO POSTMODERNI ISLAMSKI MODEL

JURE VUJIĆ¹

Sažetak

Turski “zaokret” u vanjskoj politici, s novim inicijativama Ahmeta Davutoglua, može se interpretirati kao kontinuitet ili pak rehabilitacija neootomanskog geopolitičkog i strateškog pristupa Turske, koji svoje korijene naravno vuče iz carskog otomanskog naslijeđa, ali se također afirmira u obnovljenoj euroazijskoj geopolitičkoj policentričnoj orijentaciji na makroregionalnoj razini. U tom kontekstu obnavljanje veze s “turkofonim svijetom” iz srednje Azije, Sirijom, Iranom i Rusijom, te proaktivno geopolitičko pozicioniranje na Balkanu govore nam o postupnom izlasku iz povijesno i geopolitički istrošenog kemalističkog modela i ulasku u revitalizirani turski postmoderni i islamski model kao o svojevrsnoj turskoj “konzervativnoj revoluciji”.

Ključne riječi: turska vanjska politika, neootomanski pristup, euroazijski, geopolitički

Aktualna turska vanjskopolitička “ofenziva” na regionalnoj i međunarodnoj razini trebala bi biti sagledana iz perspektive rehabilitacije neootomanskog geopolitičkog i strateškog pristupa Turske, koji svoje korijene naravno vuče iz carskog otomanskog naslijeđa, ali se

1

Jure Vujić, geopolitolog, savjetnik u MVPEI Republike Hrvatske.

također afirmira u obnovljenoj euroazijskoj geopolitičkoj policentričnoj orijentaciji na makroregionalnoj razini. U tom je kontekstu vidljivo i okretanje Turske prema njezinim susjedima,² Siriji i Iranu, te pojačane diplomatske aktivnosti na Balkanu. Također treba istaknuti kako su poboljšanje odnosa s Armenijom, bolji odnosi s Kurdima na sjeveru Iraka, vanjskopolitičko pozicioniranje u regiji Balkana u smislu BiH jasne poruke o stvaranju nove vanjskopolitičke uloge Turske na međunarodnoj i regionalnoj sceni. Turska je osnažila svoj međunarodni kredibilitet sudjelujući na *sumitima* zemalja članica G20 i NATO-a. Bila je domaćin službenog posjeta američkoga predsjednika B.Obame 6. i 7. travnja 2009., a organizirala je i drugi Forum Saveza civilizacija UN-a, također 6. i 7. travnja 2009. Nova turska vanjska politika, u kojoj je zamjetan povratak tradicionalnim i povijesnim vezama te zemlje s državama u okruženju (Irak, Afganistan) te s balkanskim državama i s "turkofonim" zemljama srednje Azije, bila je tema o kojoj je turski ministar vanjskih poslova Davutoglu održao predavanje sredinom listopada 2009. u Sarajevu. Iako se turski ministar vanjskih poslova javno ogradio od geopolitičkih neootomanskih aspiracija u balkanskoj regiji, njegov je govor samo potvrdio temeljne i dugogodišnje vanjskopolitičke smjernice i geopolitičke tradicije Turske. Taj je isti govor izazvao burne reakcije zapadnih diplomacija, a posebice je žestoko bio kritiziran u BiH kao pokušaj širenja turske neootomanske utjecajne sfere u BiH. Međunarodna je zajednica posebice zabrinuta zbog približavanja Ankare Iranu, Siriji i Sudanu. Već se govori o rađanju nove regionalne sile na Bosporu; neki "manje odmjereni" analitičari upozoravaju na stvaranje "zelene transverzale" od Kine (Sindžanga) do Jadrana (Bosne i Albanije). Nova vanjska politika Turske, u kojoj je primjetan povratak tradicionalnim, povijesnim vezama zemlje s državama u okruženju (Irak, Afganistan) te balkanskim državama, bila je također tema o kojoj je Davutoglu održao predavanje sredinom listopada 2009. u Sarajevu.³

2

Turski ministar vanjskih poslova, Ahmet Davutoglu, 10. listopada 2009. potpisao je sporazum o tursko-armenskim odnosima, boravio u Siriji 13. listopada 2009. kako bi potpisao sporazum o međusobnom ukidanju viza između Turske i Sirije, a potom je 15. listopada 2009. u Iraku potpisao 40 različitih sporazuma s tom zemljom. Ta tri turska sporazuma s njezinim susjedima predstavljaju značajan korak u ostvarenju vanjske politike Turske, čiji je glavni cilj Davutoglu opisao kao regionalnu politiku "nula problema" sa susjedima

3

Turski ministar vanjskih poslova prof. Ahmet Davutoglu održao je 29. siječnja 2010. u londonskome International Institute Strategic Studies predavanje naslovljeno "Nova geopolitika Turske i turski doprinos globalnoj stabilnosti kao članice Vijeća sigurnosti UN-a", vidjeti bilješku VLP RH London, 3. veljače 2010., urbr: 521-GBR-01/21-156).

Turska geopolitika između euroazijanizma i panturanizma

Ponovno aktualiziranje i aktiviranje neootomanske ideološke i geopolitičke matrice u današnjoj vanjskoj politici Turske ne predstavlja vanjskopolitički presedan ili novitet, već vuče svoje korijene iz idejne geopolitičke panturcističke tradicije turske vojne, diplomatske i intelektualne elite. Panturcizam ili panturanizam ideologija je racionalističkih obilježja, kao što su u 19. stoljeću bili panslavizam ili pangermanizam. Ta ideologija zagovara ujedinjenje svih naroda i etnija turskog ili turkofonog porijekla.

Ona implicira i jednu drugačiju geopolitičku orijentaciju, koja se znatno razlikuje od bizantsko-euroazijanske, koja nije usmjerena prema teritorijalnoj rekonstrukciji Istočnog Rimskog Carstva (kao u vrijeme careva Justinijana i Belizera), nego zagovara ujedinjenje pod turskom i islamskom hegemonijom svih turskih naroda od Egejskoga mora do kineske regije Sin-Kiang.

Nakon gubitka Balkana između 1878. i 1913. godine te nakon gubitka arapskih teritorija Mašreka i Saudijskog poluotoka 1919. godine određeni krugovi vojno-političke turske elite nastojali su promicati ideje protivne onima Sovjetskoga Saveza te tako pod pokroviteljstvom Velike Britanije i SAD-a okupiti sve poturčene muslimanske narode središnje Azije. Prije nego što se izravno stavila u službu pomorskih anglosaksonskih velesila, panturcistička ideologija prvotno je zaživjela u Berlinu, a kako bi se mogla suprotstaviti savezu republikanske Francuske i carske Rusije, tradicionalnim saveznicama Pruske. Njemačka, razočarana ruskim stajalištem, nastojala je pronaći saveznika u Istanbulu kako bi zapravo uspostavila stari srednjovjekovni savez Svetoga Rimskog Carstva s Bizantom, od vremena Otta II. pa sve do Fredrika II. Hohenstaufena – savez koji nisu priznavali francuski kraljevi. Njemački agenti nastojali su pobuniti muslimanske narode protiv Engleza i Rusa (Neidermeyer i Wasmuss u Afganistanu).

Glavni pokretač tog njemačko-turskog saveza bio je Enver-paša, zapovjednik otomanskih snaga tijekom Prvoga svjetskog rata. Ujedno i pobornik njemačko-turske alijanse, Enver-paša želio je instrumentalizirati navedeno savezništvo kako bi ostvario svoj san: ujedinjenje turskih naroda kojima bi sam bio autoritet, i to protiv Rusije. No taj će geopolitički plan propasti zbog ruske ofenzive u Kavkazu i raspadom treće turske vojske između Erzuma i Karsa te njemačko-turskim pora-

zom 1918. godine. Unatoč svemu tome takav panturcistički geopolitički plan aktualan je i dan-danas u vojnim turskim krugovima koji nastoje ostvariti veličanstveni projekt Envera-paše. Ankara nastoji uz potporu SAD-a ostvariti navedeni plan u skladu s doktrinom i američkom strategijom upravljanja euroazijskim Balkanima Zbigniewa Brzezinskog. Taj američki geopolitički projekt nastoji otrgnuti bivše muslimanske turkofone sovjetske republike od kontrole Moskve i Rusije. U suvremenoj Turskoj stup i glavno uporište panturcističke ideje jest nacionalistička organizacija Sivi vukovi - turski "Bozkurt".⁴ Tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog stoljeća panturcistička ideologija⁵ i masovno pristupanje turkofonih dobrovoljaca u njemačke nacističke postrojbe Waffen SS (približno 180.000 tisuća) iskristaliziralo je jedan germanofilski panturcizam, koji će nakon poraza Wermarchta u Staljingradu brzo postati američkim saveznikom – a pritom je turska vlada zatvorila 23 vođe panturcističkog pokreta, među kojima je bio i poznati Alparslan Turkes (1917. – 1997.), dok je general Cakmak svrgnut.

Danas se panturcistička ideologija posebice širi u vojnim krugovima.⁶ General Eyzi Cakmak u vojsci koordinira aktivnosti Sivih vukova, a dvije novine, Bozkurt i Ergenekan, ilustriraju i populariziraju panturcističku ideologiju pod utjecajem prof. Reha Oguza Turkhana, vođe panturcističkog društva Gurem. Ideologija Sivih vukova spaja ultrakemalističke ideološke smjernice (republikanizam, etatizam, populizam, nacionalizam, laicizam) s racionalnim panturcizmom. Sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća pokret Sivih vukova i idealistička strujanja Partije nacionalnog pokreta obnavlja i iznova organizira Alparslan Turkes, utemeljene od strane republikansko-nacionalne Partije seljaka. U tadašnjem programu Partije nacionalnog pokreta ne postoji osvrt na islam, već čvrsto opredjeljenje za drevni turski šamanizam. Međutim 1969. godine Turkes tijekom partijskog kongresa u Adanu najavljuje novu ideološku sintezu turkoislamizma – prema njegovim riječima, ta bi sinteza bila ujedinjenje "2.500 godina turcizma, 1000 godina islama i 150 godina zapadnog utjecaja". Nakon vojnog udara

4

Vuk je simbol, totemska životinja turskih naroda, čijeg su pretka, kralja K'ounmoa, spasili i hranili "Louve", poput rimskoga Romula.

5

Tijekom napretka njemačke vojske prema Kavkazu.

6

F. Aslan , K. Bozay, Graue Wolfe heulen wieder. Türkische Faschisten und ihre Vernetzung in der BRD, unrats, Verlag, Munster, 1997.

generala Kenana Evrena u rujnu 1980. godine Partija nacionalnog pokreta biva zabranjena, ali nakon oslobođenja Turkesa 1985. godine njegov utjecaj širi se u vojnim, kulturnim i političkim službenim krugovima.

Zanimljivo je ustanoviti kako je začetnik indijske euroazijanske ideje, Manabendra Nath Roy, koji je dvadesetih godina 20. stoljeća s Enver-pašom bio u Moskvi. Tom je prilikom Enver-paša Lenjinu predlagao savez boljševika s panturcistima protiv Britanskoga Carstva. Nath Roy pokušao je organizirati pobunu u Bengalima protiv Engleza – ali nije uspio. Kasnije se N. Roy udaljio od panturcističkih krugova. Potaknut nacionalističkom indijskom ideologijom, Nath Roy zagovara čvrstu teritorijalnu poveznicu s Rusijom putem koridora Khyber u Afganistanu, iranskoga dijela Tadžikistana, i brda Pamira, Jamua i Kašmira. Indija treba takvu geopolitičku orijentaciju kako bi opstala i odolijevala muslimanskom pritisku Pakistana i kineskom pritisku. Na ideološkoj razini, indijski nacionalisti znaju da njihovi indoeuropski preci (Arijevci) čine tranziciju putem ruske središnje Azije, a sve to kako bi se poslije učinila podjela na indijskom potkontinentu. Indija treba "pupčanu vrpcu" sa svojim izvornim područjima iz "Hinterlanda" jer bez te poveznice Indija je u središtu pretenzija talasokracija – spomenimo samo kako su donedavno to bili Portugalci koji su joj oduzeli Gou ili primjerice Velika Britanija koja kolonizira Indiju. Takva indijska euroazijska geopolitička opcija odbacuje povezivanje s ne-indoeuropskim muslimanskim skupinama te zagovara stvaranje osi Moskva-New Delhi.

Dakle panturcistička ideologija predstavlja supremacijsku arijevsu ideologiju utemeljenu na načelu jus sanguinis a te na načelu superiornosti turske rase (turcizam se definira "prema krvi", bez obzira na državljanstvo), što podrazumijeva i zagovaranje kulturološke i geopolitičke ekspanzije prema Zapadu i Dalekom istoku, Indijskom oceanu i Pacifiku.⁷

Takva geopolitička opcija nastoji se također širiti prema Filipinima i Tajlandu, gdje žive muslimanske manjine, prema Australiji, gdje islamska manjina čini 1,4 posto pučanstva, te prema Novom Zelandu.

7

U Atlasu svjetskih religija prof. Ninian Smart, predsjednik akademije American Academy of Religion, iznosi smjerove ekspanzije islamske vjere. To su implantacija islama putem imigracija u Zapadnu Europu, širenje islama na Daleki istok i Pacifik, s islamskim pontonskim mostovima u islamskim sultanatima u indonezijskom arhipelagu, u Atehinu, Sumatri, Japanu i Brunelu tijekom dolaska Portugalaca i Nizozemaca u Indoneziju.

Konačna strategija takve panturcističke opcije podrazumijeva obuhvaćanje azijskoga kontinenta uz kontrolu vanjskog otočnog pojasa (prema terminologiji geopolitičara Mackindera i Spykmana), postupno prisvajajući Filipine i napredujući prema Japanu (s malom muslimanskom, pakistanskom i bangladeškom manjinom). Tako se stvara virtualna svijest panturcizma koja poprima megalomansku dimenziju, što je vidljivo i na ostalim područjima, primjerice u tzv. povijesnoj izjavi turskoga zastupnika Bekira Onguna: Apači i Sijuksi – Indijanci – zapravo su narod turskoga porijekla jer, smatra on, potječu od turskih plemena iz središnje Azije, odakle su kao sibirski nomadi prešli Beringov tjesnac u vrijeme ledenog doba te se nastanili na Aljaski i u Sjevernoj Americi.

Panturcistička teza predstavlja razrađenu geopolitiku usmjerenu prema osvajanju strateških točaka Indijskog oceana i vrata Pacifika. U takvoj strategiji ključne su sljedeće smjernice: uspostava bikonfesionalnih država u zapadnim europskim državama putem širenja autohtone populacije, zatim odvratanje Rusije od turkofonih republika srednje Azije, podupirući pritom etničke republike Tatara i muslimana Tatarstana i Bachkirtostana na jugu Urala, u regiji Kama i u regiji rijeke Volge, te vršenje pritiska na kinesku muslimansku manjinu turskoga porijekla, Ujgure, koji se žele odcjepiti od Kine.⁸

Nisu svi turski narodi zainteresirani za sudjelovanje u panturcističkom geopolitičkom projektu. Tako kirgistski predsjednik Askar Akaiev otvoreno podržava euroazijsku opciju, suprotnu panturcističkoj orijentaciji. Geopolitička teza Akaieva podržava očuvanje stabilnosti doline Ferghana koju, nakon staljinističke teritorijalne dekompozicije, kao bivši kanat Kokanada dijele Uzbekistan, Kirgistan i Tadžikistan. Takvu stabilnost ugrožavaju talibanski fundamentalisti, potpomognuti od strane američkoga Pentagona, a u okviru strateške američke proturuske doktrine neocontainementa. Uzbekistan bi također radije uspostavio jedan kalifat. Akaiev zbog toga smatra da je nužno jačati suradnju s Rusijom i euroazijskom orijentacijom kako bi se područje stabiliziralo i kako bi se ponovno uspostavilo homogeno područje "puta svile" (teritorijalno povezivanje omogućilo bi se transsibirskom željezničkom trasom). Eu-

7

U Atlasu svjetskih religija prof. Ninian Smart, predsjednik akademije American Academy of Religion, iznosi smjerove ekspanzije islamske vjere. To su implantacija islama putem imigracija u Zapadnu Europu, širenje islama na Daleki istok i Pacifik, s islamskim pontonskim mostovima u islamskim sultanatima u indonezijskom arhipelagu, u Atchinu, Sumatri, Japanu i Brunelu tijekom dolaska Portugalaca i Nizozemaca u Indoneziju.

8

Robert Steuckers, *Au fil de l'Epee* numero special atelier Minerve, 2001., broj 49.

roazijanizam Akaieva pragmatične je i turkofone naravi, koja zagovara suradnju s Indijom i Rusijom.

Za brojne analitičare takav euroazijski svjetonazorski i geopolitički model predstavlja vrstu turskog alter-moderniteta, određeni "politički islam u postmodernom razdoblju", koji bi postupno zamijenio već istrošeni laični kemalistički model.

Turski geopolitički pristup u regiji jie i na Balkanu

Turska vanjska politika ne sagledava balkansku regiju kao mikroregiju, već kao stratešku, zemljopisnu, geoprometnu, geokulturološku i geoe-konomsku "posredničku" cjelinu, kao sastavni dio velike euroazijske kontinentalne regije, što znači da je tursko vanjskopolitičko angažiranje u BiH usko povezano s mogućim implikacijama i interakcijama u regiji srednje Azije i južnoga Kavkaza, na području gdje pretežito žive narodi "turkofone povijesne i jezične skupine". Zasnivajući se na povijesnome naslijeđu Otomanskog Carstva u regiji Balkana, a posebice u BiH, turska se regionalna politika temelji na četirima "geopolitičkim stupovima".

1. "Povijesna dubina". Turska nastoji reaktivirati naslijeđe tradicionalnih vjerskih i povijesnih veza koje ima s brojnim euroazijskim i balkanskim narodima i državama, pozivajući se na svojevrzni "otomanski" vjerski i politički "ekumenizam" kao čimbenik političkog dijaloga i regionalne stabilnosti.

2. Balkan kao "tampon-zona". Balkanska regija za Tursku predstavlja tampon-zonu (engl. buffer zone) u geopolitičkom smislu, posredničku tampon-zonu između Europe i Azije, od Baltika do Mediterana, sa strateškom dubinom u Africi, koja čini jednu stratešku policentričnu regiju. Vanjskopolitičko i geopolitičko pozicioniranje Turske kao regionalne sile u regiji omogućuje jačanje regionalne uloge u široj euroazijskoj regiji, a posebice u odnosu na ostale ključne euroazijske regionalne sile, Rusiju i Iran na Kavkazu i u srednjoj Aziji. Značajno je tursko stajalište ono da balkanska regija ne predstavlja periferiju Europe (dok EU – naprotv – često u sintagmi "Zapadni Balkan" tu

regiju predstavlja upravo kao periferno rubno područje Europe), već je središnji prostor Afroeuroazije.

3. Geoekonomski pristup. Balkanska regija za Tursku predstavlja veliki tržišni i geoekonomski potencijal upravo zbog svoga geoprometnog i trgovinskog razmjenskog smještaja koji predstavlja strateški gospodarski i energetski čvor koji spaja jugoistočni dio Mediterana sa srednjom Azijom, Afrikom i Baltikom.

4. Geokulturološki pristup. Turska pridodaje velik značaj geokulturološkom aspektu regije Balkana kao susretištu triju vjerskih, kulturoloških i povijesnih kršćanskih, pravoslavnih i islamskih civilizacija, na kojem bi Turska kao regionalna sila mogla odigrati važnu posredničku i dijalošku ulogu. Strategija turske vanjske politike prema Balkanu temelji se na trima ključnim vanjskopolitičkim smjernicama:

1. političkoj i materijalnoj pomoći turskoj manjini, poglavito u Grčkoj, Bugarskoj, Makedoniji i Kosovu, a s ciljem njezinog angažmana u političkom životu zemalja u kojima žive;
2. jačanju političkog utjecaja i aktivnoj suradnji u rješavanju otvorenih pitanja koja se tiču Muslimana sa zemljama u kojima žive pripadnici islamske vjeroispovijesti, poglavito u Albaniji, BiH, Srbiji, Crnoj Gori, na Kosovu i Sandžaku (potpora turskog parlamenta organizaciji Turska grupa za podršku BiH, u koju su uključeni članovi turske vladajuće Stranke pravde i razvitka AKP te dužnosnici BiH);
3. proširenju političkog utjecaja na zemlje koje su nekada bile dijelom Otomanskoga Carstva – RH, Srbiju, Crnu Goru, Rumunjsku, posebno u vidu suradnje na području kulture i obrazovanja; Srbija, Crna Gora i Grčka tradicionalno su nepovjerljive prema turskoj politici, pa takvu strategiju oprezno tumače kao namjeru ostvarenja specifične političke ekspanzije u regiji; Srbija i Crna Gora smatraju da bi turska strategija mogla naštetiti njihovim interesima u BiH.

Nekada geopolitički suparnici u regiji, Rusija i Turska danas imaju zajedničke geoekonomske i geopolitičke interese u regiji Balkana i u srednjoj Aziji.⁹ Turska i Rusija jačaju političke i gospodarske veze u pogledu stabiliziranja južnoga Kavkaza, a obje održavaju određenu politiku ‘uravnoteženih odnosa’ na Balkanu, Turska nastojeći se pozicionirati kao pokrovitelj i stabilizator BiH (i zaštitnik muslimanskih bošnjaka), a Rusija konsolidirajući svoj geoekonomski i vojno-energetski utjecaj u Srbiji (u Nišu, gdje prolazi trasa plinovoda Južni tok, nedavno je izgrađen rusko-srpski krizni centar).

Mehanizmi Turske regionalne politike

Turska nastoji jačati svoju regionalnu ulogu u regiji Balkana i u široj euroazijskoj regiji proaktivnim sudjelovanjem u rješavanju kriznih žarišta. U tom se smjeru Turska posebno nastoji nametnuti kao posrednik u rješavanju kriza u svojoj regiji – u Iranu, Siriji, Palestini, Izraelu, Cipru, Gruziji, ali i šire (BiH) – kako u smislu osiguravanja vlastitih dugoročnih ciljeva u regiji, tako i u smislu usklađivanja svoje vanjske i sigurnosne politike s Europskom Unijom. U pogledu kriznih žarišta, Turska se zalaže za ‘diplomatsko i političko rješenje’, za ravnopravno ‘pravo na sigurnost’, za održavanje političkoga dijaloga na najvišoj razini, za gospodarsku međuovisnost i multikulturni suživot. Turska aktivno sudjeluje u posredničkoj ulozi u komunikaciji između Izraela i Sirije. Značajnije angažiranje Turske kao medijatora u pokušaju pronalaženja rješenja različitih otvorenih pitanja u njezinom bližem i/ili daljem susjedstvu može se pratiti već izvjesno vrijeme (npr. medijacija u pregovorima između Sirije i Izraela 2008. i 2009. godine te Indije i Pakistana). U pogledu bliskoistočnoga pitanja, odnosi između Izraela i Turske, nekada bliskih saveznika, pogoršali su se otkad je turski premijer Erdogan kritizirao izraelsku ofenzivu u Gazi 2008. godine. Napad na Gazu, pokrenut u prosincu 2008., označio je prekretnicu u tursko-izraelskim odnosima, a Turska odbacuje nagađanja da je zahlađenje povezano s teškoćama turske kandidature za pristup Europskoj Uniji ili s islamizacijom turske vanjske politike. Turska nas-

9

Na sastanku Crnomorskog vijeća za gospodarsku suradnju (BSEC) u Istanbulu krajem lipnja 2007. ruski premijer Putin najavio je povratak Rusije na Balkan: ‘Svi znaju da su Balkan i Crno more regije od posebnoga značaja za nas’. Taj je povratak bio moguć tek uz pomoć ruske energetske politike (kupnjom srpskoga Gazproma) kao nove geopolitike.

toji jačati strateško partnerstvo s Rusijom po pitanju Kavkaza. U tom je smjeru turski premijer Erdogan tijekom posjeta Rusiji (13. siječnja 2010.) istaknuo značaj Platforme stabilnosti i suradnje na Kavkazu, čiji je predvodnik Turska, te je od Rusije zatražio da odigra aktivnu ulogu u procesu rješavanja problema Nagornjeg Karabaga. Unatoč takvom "euroazijskom" geopolitičkom skretanju njezine politike, Turska i nadalje nastoji jačati odnose s SAD-om kao strateškim partnerom od posebne važnosti u regiji (rješavanje problema s PKK-om, odnos američkoga Kongresa prema pitanju armenskoga genocida te pogotovo u vidu suradnje u regiji, primjerice Afganistan, Kosovo, Libanon, terorizam, uspostava demokracije u širem području regije).

Što se Afganistana tiče, Turska nastoji "inkluzivnom" metodom integrirati razne talibanske frakcije u procesu pregovaranja. U pogledu Pakistana, Turska se protivi bombardiranju pakistanskog teritorija te privilegira politički dijalog i stabiliziranje sigurnosnog stanja, inicirajući sastanke na vrhu između afganistanskih i pakistanskih vođa (travanj 2007., prosinac 2008. i kraj 2009. u Ankari i Istanbulu). U tom je smislu međunarodna zajednica svjesna važne uloge Turske kao jedine muslimanske zemlje članice NATO-a u rješavanju afganistansko-pakistanske krize. Osim toga, Turska nastoji formalizirati održavanje kontinuiranih trojnih razgovora između Turske, BiH i Srbije. Turska je ocijenila da će svaki radikalizam u Beogradu biti velika tenzija za mnoga pitanja u regiji te se nakon proglašenja nezavisnosti Kosova nastojala angažirati u stabiliziranju regije. Turska je tako spremna, zajedno s Europskom Unijom i ostalim partnerima u regiji, nastaviti s procesom izgradnje mira. Tijekom 2006. godine zabilježena je aktivna uloga Turske u okviru SEECP-a. Svoj utjecaj na području regije JIE i Balkana Turska želi realizirati jačanjem investicija – gotovo 90 posto kosovskog uvoza poljoprivrednih proizvoda potječe iz Turske, a vladina agencija TIKa investira u kosovske medije. Turska i Kosovo postigli su dogovor oko izgradnje koridora autoceste Morine-Merdare. Balkan za Tursku predstavlja strateški kopneni koridor k Europi budući da će mnoge države regije JIE postati članicama puno prije same Turske. U nastojanjima da pomogne stabilizaciji BiH, Turska pokušava – na platformi Prijatelj Bosne – u rješavanje krize uključiti i druge zemlje: Sloveniju, Slovačku, Mađarsku i Albaniju. Turska također učvršćuje svoju regionalnu ulogu predstavnice Organizacije islamske konferencije u Vijeću za

implementaciju mira (PIC) te sudjelovanjem sa svojim vojnim kontingentom u okviru međunarodnih mirovnih snaga angažiranih u BiH od početaka njezine neovisnosti. Pojačana aktivnost na planu posredovanja u rješavanju pitanja izgradnje učinkovitijeg ustroja BiH poklopila se s turskim predsjedanjem Procesom suradnje u jugoistočnoj Europi (SEECF) od lipnja 2009. Pritom treba naglasiti kako je Turska pokrenula regionalnu diplomatsku ofenzivu u BiH iniciranjem različitih multilateralnih mehanizama, i to u svrhu:

- približavanja stajališta Sarajeva i Beograda te s ciljem utjecaja na bosanske Srbe;
- okupljanja svih bošnjačkih političkih stranaka, što nije dalo rezultate, u drugoj polovini prosinca 2009. u Tursku su pozvani čelnici SDA-e, SbiH-a i SDP-a, ali odazvao se samo predsjednik BiH Haris Silajdžić (Predsjednik SDP-a Zlatko Lagumdžija posjetio je Ankaru 29. prosinca 2009., a dolazak predsjednika SDA-e, Sulejmana Tihića, u Tursku očekuje se u bliskoj budućnosti);
- održavanja trilateralnih razgovora između RH, BiH te RT; pritom se od Zagreba očekuje da (prema analogiji s razgovorima s Beogradom) pozitivno utječe na bosansko-hercegovačke Hrvate u smislu prihvaćanja određenih rješenja za izlazak BiH iz institucionalne krize. Zasad se ne zna ima li Turska neke konkretne prijedloge u tom smislu ili pokušava pronaći rješenje na bazi postojećih dokumenata (Dejtonski sporazum, Travanjki paket, Prudski sporazum, Butmirski paket).

Trilateralni diplomatski mehanizam predstavlja okvir za regionalnu suradnju s ciljem postizanja mirnog, sigurnog, stabilnog i prosperitetnog Balkana, uz poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta. Takav mehanizam također omogućuje unapređenje dobrosusjedskih odnosa između BiH i Srbije modalitetima rješavanja otvorenih pitanja dviju zemalja.¹⁰

¹⁰

Iako se zasad može govoriti o ograničenom uspjehu takvog trilateralnog diplomatskog mehanizma, ipak treba napomenuti kako je trilateralni sastanak između BiH i Srbije, održan 15. siječnja 2010. godine u Beogradu, završio određenim uspjehom rješavanja spornog pitanja imenovanja novog bosanskohercegovačkog veleposlanika u Beogradu nakon što je Srbija ipak odlučila prihvatiti Borišu Arnautu za novog veleposlanika BiH u Srbiji, a zahvaljujući aktivnoj posredničkoj ulozi turskog ministra vanjskih poslova Ahmeta Davutoglua. U tom se smjeru Turska sve više predstavlja kao posrednik za normalizaciju odnosa Srbije i BiH.

U Ankari je 9. veljače 2010. održan 5. trilateralni sastanak ministara vanjskih poslova BiH, Turske i Srbije. Tijekom sastanka naglašeno je da se taj format sastanaka pokazao najučinkovitijim kada je u pitanju razmjena mišljenja o modalitetima rješavanja otvorenih pitanja, posebno između BiH i Srbije, te o daljnjem unapređenju odnosa i suradnje. U Zagrebu je 14. siječnja 2010. održan trilaleralni sastanak ministara vanjskih poslova Turske, RH i BiH, tijekom kojeg je Turska dala potporu nastavku reformi u Bosni i Hercegovini. Turska predlaže jaču suradnju RH i RT – posebno djelovanjem SEECIP-a i koordiniranjem utjecaja u svrhu pokretanja dijaloga Beograda i Prištine.

Turska energetska regionalna politika

Turska se na geoenergetskoj euroazijskoj karti pozicionira s pragmatičnim i asimetričnim pristupom, koristeći europsku potražnju za energetskom diverzifikacijom. Naime u želji da Europa diverzificira svoju energetska politiku Turska vidi svoju ‘geopolitičku i stratešku sreću’, a u političkom i u ekonomskom smislu. Kako graniči s energetskim bogatim zemljama Srednjega istoka, Turska se nastoji pozicionirati kao svojevrstni strateški posrednik u zadovoljavanju europskih energetske potreba. U tom je kontekstu vrlo vještim asimetričnim vanjskopolitičkim pristupom uspjela postati ključnim prometno-energetskim čimbenikom u izgradnji konkurentnih plinovoda NABUCCO, koji podržavaju EU i SAD, i Južni tok, ruskog alternativnog plinovoda. Naime Turska i Bugarska, Austrija, Rumunjska i Mađarska potpisale su sporazum o gradnji plinovoda NABUCCO, koji bi trebao smanjiti europsku ovisnost o prirodnom plinu iz Rusije i koji bi povezivao Kaspijsko more sa zapadnom Europom. Godine 2009. Turska je dala načelni pristanak za gradnju dijela ruskog alternativnog plinovoda Južni tok u svojim vodama. Projekt su vodili ruska tvrtka Gazprom i talijanski Eni. Što se tiče gradnje naftovoda Samsun-Ceyhan, kojim će se ruska nafta dopremati u Europu zaobilazeći Ukrajinu, ruski premijer Putin predložio je trostrani *ugovor između Turske, Rusije i Italije*. Plinovod Južni tok, suparnik projekta Nabucco koji zagovara Europska Unija, ruski će plin dopremati u Europu preko Crnoga mora, mimo Ukrajine. Službeno, njegovo otvorenje planirano je za 2013. Tijekom Erdoganova posjeta Rusiji (13. siječnja 2010. godine) dvije su zemlje potpis-

ale deklaraciju o izgradnji nuklearne elektrane u Mersinu, u Turskoj. Energetski sektor ključan je za obje zemlje. Natječaj za elektranu na mediteranskoj obali raspisan je u rujnu 2008. godine. Jedini sudionik bio je konzorcij ruskog Atomstroyexporta, Inter RAO-a i turskog Park Tehnika.

Turski regionalni pristup u BiH kao alternativa Butmirskom procesu

Turski proaktivni regionalni pristup u BiH, i općenito u regiji Balkana, predstavlja se kao nova alternativa Butmirskom procesu, koji u turskoj percepciji odražava klasičnu "konzervativnu" vanjsku politiku statusa quo u regiji, bez alternativne geopolitičke vizije. Turska vanjska politika javno kritizira "konzervativni" pristup Europske Unije i NATO-a, koji, kako opisuje Ankara, Bosni upućuje "pogrešne signale", gura je na sporedni kolosijek. Turska smatra kako je EU, ukinuvši vize za građane Srbije, Crne Gore i Makedonije, Bosnu, Albaniju i Tursku neopravdano ostavila po strani iako je, formalno govoreći, Ankara najbliža Bruxellesu. Otvorila je pristupne pregovore u čak desetak od ukupno 35 poglavlja. Turska zamjera EU što provodi politiku "dvostrukih standarda", NATO-u zamjera što nije primio Bosnu u Akcijski plan, koji je predvorje za ulazak u Atlantski savez, te naglašava da je pogrešno to što se u Bruxellesu ustavne reforme u BiH povezuju s tim procesima. Turska drži da bi upravo zbog toga u rješavanju krize u Bosni trebalo odigrati značajniju regionalnu ulogu, kakvu igraju i Moskva, Washington i Ankara. Turski pristup prema BiH izaziva zabrinutost u pojedinim zemljama članicama Europske Unije koje drže da Ankara prije svega podržava prava muslimana, odnosno Bošnjaka. Međutim iako Ankara ne spori bliskost s Bošnjacima i održavanje "posebnog odnosa" s njima zbog razumljivih vjerskih, kulturoloških i povijesnih naslijeđa, treba istaknuti kako Turska nastoji provoditi pragmatično i "sveobuhvatno regionalno rješenje krize u BiH", kao i ključne euroazijske regionalne velesile.

Obnova neootomanizma

Postavljanje Bosne i Hercegovine tako visoko na listu prioriteta nove turske vanjske politike također je indikator onoga što neutralni ili

kritički analitičari te politike nazivaju obnovom "neootomanizma". Radi se naime o tome da Turska sada prvi put otvoreno i javno govori o "povijesnim vezama" kao o jednoj od odrednica svoje vanjske politike, a time odstupa od jednog od temeljnih načela Atatürkove politike potpunog prekida s Otomanskim Carstvom i njegovim naslijeđem. Govoreći upravo u Sarajevu – prilikom otvaranja konferencije o otomanskom naslijeđu i muslimanskim zajednicama Balkana – ministar Davutoğlu u listopadu 2009. podsjetio je na to kako u Turskoj živi više Bosanaca nego u Bosni i Hercegovini, više Albanaca nego u Albaniji te više Čečena i Abhaza nego u Čečeniji i Abhaziji. To je, rekao je, naslijeđe Otomanskog Carstva. "Mi želimo novu balkansku regiju utemeljenu na političkim vrijednostima, ekonomskoj međuovisnosti i suradnji te kulturnoj harmoniji. To je bio otomanski Balkan. Mi ćemo obnoviti takav Balkan." Ta je izjava odmah kritizirana, ne samo na samom Balkanu nego i u Bruxellesu. Iako je kasnije ministar Davutoğlu pokušao ublažiti njezinu jasnoću te se eksplicitno distancirao od najave formiranja nekog novog "Otomanskog Carstva", ostaje činjenica da se nova turska vanjska politika ipak oslanja – barem u svojoj jezgri – prije svega na zemlje "otomanskog commonwealtha". To samo po sebi vjerojatno nije problematično; ne samo da se i Velika Britanija oslanja na nasljednice svog nekadašnjega carstva, a Amerika na zemlje engleskog jezičnog područja nego se i današnja Rusija strateški orijentira na kontrolu i utjecaj u zemljama poslijesovjetskog prostora. Tako se ponašaju sve nekadašnje velesile, pa ni Turska – koja je ipak glavna nasljednica (i toga se više ne srami) Otomanskoga Carstva, koji je na svome vrhuncu (npr. 1683. godine) obuhvaćao golemo područje od Budimpešte do Basre i od Alžira do Meke – ne vidi (više) ništa sporno u sličnom pokušaju. Treba u tom kontekstu podsjetiti i na to da je Ahmet Davutoğlu ne samo diplomat nego i politolog, što znači da mu je vjerojatno poznat trend imperionostalgije, koji se u akademskoj literaturi pojavio osobito 1990-ih godina, i to kao izravna posljedica novog neuspjeha nacionalnih država i nacionalizama da uspostave mir; i osobito na Balkanu. Akademaska literatura toga razdoblja – a britanska pogotovo – puna je knjiga i tekstova koji govore o "benevolentnim carstvima", o onima koji su uspjeli uspostaviti i održati trajni mir i sačuvati etnički pluralizam unutar sebe, nešto što su njihove nasljednice (nacionalne države) odmah potom pokvarile. Na to Davutoğlu i

upozorava kada kaže da je Balkan bio područje mira i pluralizma te da ga – upravo takvog – treba obnoviti. U tom se kontekstu može razumijeti i službeni stav turskog ministarstva vanjskih poslova, kojim se traži da se o Balkanu ne govori u negativnom kontekstu te da se iz samog pojma izbace pogrešna tumačenja koja ga karakteriziraju kao zonu stalnih konflikata. Balkan je naime dugo bio nazivan i “Turskom u Europi” (engl. “Turkey in Europe”), pa se svako negativno obilježavanje Balkana nužno reflektira i na percepciju Turske. Turska u određenom smislu sada obnavlja svoju politiku tretiranja Balkana kao “produžene Turske”, odnosno “Turske u Europi”. To se nikako ne odnosi na cijeli Balkan – ali bi se moglo odnositi na muslimansko stanovništvo u Albaniji, na Kosovu, u Makedoniji i u Bosni i Hercegovini.

Kako bi ostvarila takvu politiku, Turska treba suradnju Rusije i Washingtona. Politika administracije Baracka Obame prema Balkanu još nije sasvim jasna, no sigurno je da Washington želi očuvati jedinstvenu Bosnu i Hercegovinu te da neće dopustiti da njezinim eventualnim raspadom dođe do poraza politike koju Sjedinjene Države grade već više od petnaest godina. S druge strane izraelsko upozorenje da Bosna i Hercegovina postaje potencijalnim gnijezdom europskoga terorizma, upućeno je i Washingtonu, s kojim je Tel Aviv u nešto zahladnijim odnosima nakon inicijalnog Obaminog pokušaja približavanja Iranu. Stav Sjedinjenih Država prema turskoj inicijativi oko Bosne i Hercegovine ovisit će djelomično i o odnosima Washingtona i Bruxellesa. Nije sasvim jasno želi li nova Obamina vlada surađivati s Europskom Unijom ili je želi držati na udaljenosti, kako je to činila administracija Georgea Busha Mlađeg. Ako je skeptičan prema Bruxellesu, znači li to da će Obama podržavati članstvo Turske u Europskoj Uniji (kao svojevrsnog “trojanskoga konja”) ili ne znači? Dakle u odnosu Washingtona prema turskoj inicijativi još je uvijek mnogo nepoznanica. Nije nepoznato međutim da Amerika treba Tursku na Bliskom istoku te u akcijama u Iraku, Afganistanu i Pakistanu. Washington nikako neće dopustiti radikalizaciju turske unutarnje politike u smjeru skretanja prema političkom islamu. Eventualno skretanje Turske u tom smjeru značilo bi golem problem za Sjedinjene Države. Washington dopušta određenu retoričku islamizaciju, pa i neootomanizaciju koju je započela Erdoğanova vlada, ali i taj razvoj događaja pozorno prati kako stvari ne bi izmakle kontroli.

Kada se radi o Rusiji, u posljednjih pola godine njezini su se odnosi s Ankarom značajno popravili. Tradicionalno rivali, ne samo u srednjoj Aziji nego i u područjima koja su za obje zemlje od strateškog unutarnjepolitičkog značaja (u Čečeniji i Kurdistanu), Turska i Rusija u listopadu 2009. postigle su dogovor o suradnji te svojevrsnoj "podjeli" interesnih sfera u energetskej politici. U siječnju 2010. dogovorile su se o zajedničkoj izgradnji nuklearne elektrane na turskom području. To ih je učinilo "strateškim partnerima" (kako je tom prilikom izjavio ruski predsjednik Dimitrij Medvedev), a ne potencijalnim konkurentima u industriji prenošenja energije, čime su ojačane pozicije obje zemalja u odnosu na Europsku Uniju i Sjedinjene Države. Povrh toga, i politički su odnosi dviju zemalja unaprijeđeni, pa one sada djeluju kao dvije regionalne sile u nizu sporova u regijama koje kontroliraju. Turska je tako posredovala u rusko-gruzijskom sukobu u kolovozu 2008., a Rusija je uspješno posredovala kako bi se okončao sada već stoljeće dug prekid odnosa između Turske i Armenije. Zahvaljujući između ostalog i tom posredovanju, u listopadu 2009. Turska i Armenija potpisuju protokol o normalizaciji odnosa te time poduzimaju vrlo značajan prvi korak prema rješavanju problema koji je još od kraja Prvoga svjetskog rata ne samo sprečavao bilateralne odnose nego je značajno utjecao i na stanje ljudskih prava i sloboda u Turskoj te ju je usporavao na putu prema punopravnom članstvu u Europskoj Uniji. Očekuje se da bi se ove godine (2010.) mogli uspostaviti i diplomatski odnosi tih dviju zemalja – što bi bilo od golemog značaja za ukupne islamsko-pravoslavne odnose u središnjoj Aziji, ali i drugdje.

Najveći je razlog intenziviranja vanjskopolitičkih aktivnosti Turske čvrsta svijest i vjera Erdoganove administracije u to da se Turska može pozicionirati kao jedna od značajnih regionalnih sila, ali i u drugim dijelovima svijeta. Planeri vanjske politike u Turskoj (ministar vanjskih poslova Ahmet Davutoglu kao vodeći akter) očitó vjeruju da Turska ima dovoljno geopolitičkih aduta u svojim rukama da može odigrati tu ulogu. Njezina carska povijest, relativno brojno stanovništvo, geografski smještaj sa svojim prednostima i komplikacijama, vjerski identitet, kao i sekularna prošlost, sve to navodi na razmišljanje da je Turska zaista sposobna ispuniti taj zadatak i postati regionalnom silom. U tom su kontekstu inicijative Turske, koja pokušava deblokirati svoj povijesni spor s Armenijom te ostvariti bolje odnose s Kurdima na sjeveru

Iraka, kao i s kurdskom populacijom u Turskoj, mnogo razumljivije. Turska je podržala i pregovore o ponovnom ujedinjenju Cipra, pogotovo tijekom referenduma 2004. Još uvijek održava uporan pristup u smislu punopravnog članstva u Europskoj Uniji. Otud se može tvrditi kako Turska pokušava unaprijediti svoj vanjskopolitički profil i na Istoku i na Zapadu. Nakon raspada Sovjetskoga Saveza Turska više nije, kao u bipolarnom hladnoratovskom razdoblju, toliko strateški neophodna NATO-u i Zapadu, tako da bi bilo pogrešno razvoj njezine regionalne politike sagledavati kroz redukcionističku prizmu "vjernog tursko-zapadnog savezništa" budući da je Turska uvijek primjenjivala "višesmjernu" vanjsku politiku u svijetu. Jačajući svoje strateško partnerstvo s Rusijom, sa Sirijom i Iranom, Turska afirmira inovantnu euroazijsku geopolitičku orijentaciju, u kojoj regije JIE i Balkana, a posebice BiH, predstavljaju središnji prostor regionalne politike Turske u donosu na Europu, Aziju i Afriku. Njezin je najveći izazov pitanje stvarne mogućnosti ostvarivanja poželjnog statusa "regionalne sile" očuvanjem unutarnje stabilnosti i neutraliziranjem političke i vjerske radikalizacije u slučaju nezadovoljenja očekivanih regionalnih političkih ambicija.

Summary

The "turnabout" in the Turkish foreign policy, with the new initiatives of Ahmet Davutoglu, can be interpreted as continuity or as rehabilitation of the neo-Ottoman geopolitical and strategic approach of Turkey, with its roots in the imperial Ottoman heritage, but it is also being affirmed through renewed Eurasian geopolitical polycentric orientation on the macro-regional level. In this context, resuming the connection to the Turkish-speaking world of Central Asia, with Syria, Iran and Russia, and proactive geopolitical position in the Balkans, all indicate to gradual abandonment of the historically and geopolitically spent Kemalist model and to entering a revitalised Turkish postmodern and Islamic model as a sort of Turkish „Conservative Revolution“.

Key words: Turkish foreign policy, neo-Ottoman approach, Eurasian, geopolitical

Literatura

Aslan, F., Bozay, K., *Graue Wolfe heulen wieder. Turkische Faschisten und ihre Vernetzung in der BRD*, unrats, Verlrag, Munster, 1997.

Aymeric Chaupadre, *geopolitique de la Turquie Broche*, Paris, 2006
Atlas géopolitique du Caucase. Russie, Géorgie, Arménie, Azerbaïdjan: un avenir commun possible ?, de Jean Radvanyi et Nicolas Béroutchachvili, Editions Autrement, Paris 13/01/2010.

Domaschke, Cornelia; Schliewenz, Birgit, *Spaltet der Balkan Europa*, AtV, Berlin, 1994.

Favre, Lucien, "La revue 'Athéna 1996': sécurité européenne", in *Nouvelles de Synergies Européennes*, n°27/1997.

Magocsi, Paul Robert, *Historical Atlas of East Central Europe*, Vol. I, University of Washington Press, Seattle & London, 1993. (Cartographic design by Geoffrey J. Matthews).

Majoros, Ferenc; Rill, Bernd, *Das osmanische Reich 1300-1922. Die Geschichte einer Großmacht*, F. Pustet/Styria, Regensburg, 1994.

Malcolm, Noel, *Bosnia. A Short History*, M-Papermac, Macmillan, London, 1994.

Mouradian, Claire, *La Russie et l'Orient*, Documentation Française, Paris, 1998.

Steuckers, Robert, *Au fil de l'Epee numero special atelier Minerve*, 2001, broj 49.